

ΑΡΕΙΜΑΝΙΟΙ ΒΛΑΧΟΙ

Συγγραφέας: Νικόλαος Μέρτζος

Πηγή: Άρδην, τεύχος 76, <http://www.ardin.gr/node/1853>

Τι είναι οι Βλάχοι και από πού προήλθαν; Το διπλό ερώτημα τίθεται συνεχώς τα τελευταία χίλια χρόνια και λαμβάνει ποικίλες, αντιτιθέμενες μεταξύ τους, απαντήσεις.

Σύμφωνα με τις κυριότερες εκδοχές, οι Βλάχοι είναι χωριστά, κατά περίπτωση, Δάκες ή Θράκες ή Ιλλυριοί ή Κέλτες ή απόγονοι αρχαίων Ρωμαίων, ή λατινοφωνήσαντες αυτόχθονες κατά τόπον πληθυσμοί. Από τα μέσα του 19ου αιώνα, η πολιτική σκοπιμότητα προσέθεσε άλλες τρεις απαντήσεις, εξ ίσου διαμετρικά αντίθετες μεταξύ τους: Οι Βλάχοι είναι Ρουμάνοι, όχι, είναι Έθνος Βλάχων, όχι, είναι Ιταλοί!

Παρ' ότι καθεμιά απάντηση αναιρεί όλες τις υπόλοιπες, όλες οι απαντήσεις συμφωνούν ότι οι Βλάχοι είναι λατινόφωνοι, απρόοπτοι, ανυπότακτοι, εύστροφοι, και σκληροί πολεμιστές. Επίσης, οι οκτώ από τις εννέα παραπάνω απαντήσεις δεν στηρίζονται στις προηγούμενες ιστορικές πηγές ούτε εξηγούν τα ακόλουθα αυταπόδεικτα γεγονότα:

Παρόμοια με τα βλάχικα γλώσσα, αναγνωρισμένη επίσημα μάλιστα, ομιλούν και γράφουν μέχρι σήμερα στην Ελβετία εκατοντάδες χιλιάδες ορεσίβιοι Ελβετοί.

Η Πολωνία, μέχρι σήμερα, ονομάζει Wloshy, δηλαδή Βλαχία, την Ιταλία.

Οι Γερμανοί ονόμαζαν, και όλοι οι Σλάβοι ακόμη ονομάζουν, Βλάχους όλους τους λατινόφωνους λαούς, ανεξάρτητα από την εθνική καταγωγή καθενός λατινόφωνου λαού, την οποία, ωστόσο, οι Σλάβοι ξεχωρίζουν και αναγνωρίζουν.

Όλοι οι Βλάχοι κατανοούν πολύ περισσότερο την ελβετική ραιτορωμανική, την πορτογαλική, την ισπανική και την ιταλική, παρά τη ρουμανική.

Οι Βλάχοι της πατρώας μας Αυτοκρατορίας και, αργότερα, του χώρου της ουδέποτε έγραψαν στην προφορική τους γλώσσα, αλλά μόνο στην ελληνική – περισπούδαστα μάλιστα έργα της νεότερης Ελληνικής Γραμματείας.

Βλάχοι στην Ελλάδα ήσαν οι περισσότεροι και μεγαλύτεροι Εθνικοί Ευεργέτες και αρματολοί, καθώς επίσης ξακουστοί ήρωες της Εθνεγερσίας, πρωθυπουργοί και εκατοντάδες άλλες εξέχουσες προσωπικότητες της ελληνικής Ιστορίας.

Ο Ρουμάνος Nicolae Jorga, σοφός ιστορικός ερευνητής, καθηγητής, ακαδημαϊκός, πολιτικός και λογοτέχνης έγραψε: 1

Από τη Μακεδονία και τη Θεσσαλία, οι Βλάχοι ανήλθαν μέχρι τη Βουλγαρία και τη Ρουμανία.

Και τα έγραφε αυτά το 1905, όταν το νεαρό τότε κράτος της Ρουμανίας είχε αποδουθεί, με πακτωλούς χρημάτων, σε σχολές και εκκλησίες, σε ολόπλευρη προπαγάνδα για να πείσει τους –αμετάπειστους, όμως– Βλάχους της Μακεδονίας, της Θεσσαλίας και της Ηπείρου ότι «είναι Ρουμάνοι».

Είναι φανερό ότι οι παραπάνω κατηγορηματικές αλλά αντιφατικές απαντήσεις, που αδυνατούν –ή προφανώς από σκοπού παραλείπουν– να εξηγήσουν τα προαναφερόμενα αυταπόδεικτα γεγονότα, συνθέτουν έναν πολύπλοκο λαβύρινθο. Για να εξέλθεις απ' αυτόν στο φως της ημέρας, χρειάζεσαι τον μίτο της Αριάδνης. Ας

ακολουθήσουμε, λοιπόν, τον μίτο της Ιστορίας, καλώντας να καταθέσουν οι εγκυρότεροι και υπεράνω πάσης υποψίας μάρτυρες, από πηγή σε πηγή κι από εποχή σε εποχή –μάρτυρες που αυταποδείκτως δεν υπηρετούσαν καμιά σκοπιμότητα ούτε κατέχονταν από προσωπική εμπάθεια ούτε τους έλειπε η βαθειά παιδεία.

Πρώτος τέτοιος αδιαμφιβήτητος μάρτυρας είναι ο ιστορικός Πλούταρχος. Μελέτησε, συνέκρινε και έγραψε τη ζωή και το έργο μεγάλων αρχαίων Ελλήνων και Ρωμαίων ανδρών στο βιβλίο του Βίοι παράλληλοι. Επί πλέον, έζησε από το 50 μέχρι το 120 μ.Χ., εκατό μόλις χρόνια μετά την επικράτηση των Ρωμαίων στον ελληνικό χώρο και στα Βαλκάνια. Είδε με τα μάτια του την πραγματική κατάσταση και πληροφορήθηκε ζωντανά την παλαιότερη, που την παρέδωσαν αυθεντικά από πατέρα σε γιο οι μόλις τρεις προηγούμενες γενεές. Καταθέτει, λοιπόν, ότι, στον καιρό του, «όλοι οι άνθρωποι στην προφορική τους λαλιά, στον λόγο τους, χρησιμοποιούσαν τη λαλιά των Ρωμαίων». Γράφει:2

Ως δοκεί μοι περί Ρωμαίων λέγειν, ων μεν λόγω νυν ομού τι πάντες άνθρωποι χρώνται.

Ήταν φυσικό. Είχε επικρατήσει, εδώ κι έναν αιώνα, ακλόνητη η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, και όσοι τουλάχιστον υπήκοοί της συναλλάσσονταν με τη ρωμαϊκή εξουσία ή την υπηρετούσαν ή απλώς ήσαν αναγκασμένοι να καταλαβαίνουν τις εντολές της, τους νόμους της, τις δικαστικές και διοικητικές αποφάσεις, βρέθηκαν αναγκασμένοι να κατανοούν και προφορικά να μιλούν τη λατινική γλώσσα.

Αυτό βεβαιώνει, τετρακόσια χρόνια αργότερα, στο έργο του Περί των αρχών της Ρωμαίων Πολιτείας και ο ιστορικός Ιωάννης Λυδός, σύγχρονος του μεγάλου αυτοκράτορος Ιουστινιανού, ο οποίος, καίτοι λατινόφωνος ο ίδιος, πρώτος καθιέρωσε την ελληνική γλώσσα στη διοίκηση και τη νομοθεσία με τις περίφημες Νεαρές του – τα νέα, δηλαδή, αυτοκρατορικά διατάγματα. Επί εξακόσια τουλάχιστον χρόνια, έως τότε, σε όλες τις κρατικές υποθέσεις και υπηρεσίες της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και των υπηκόων της, αποκλειστική γλώσσα ήταν η λατινική.

Μαρτυρεί3, λοιπόν, ο Ιωάννης Λυδός:

...τα δε περί την Ευρώπην πραττόμενα πάντα διεφύλαξεν εξ ανάγκης διά το της αυτής οικήτορας, καίπερ Έλληνας εκ του πλείονος όντας, τη των Ιταλών φθέγγεσθαι φωνή και μάλιστα τους δημοσιεύοντας.

Δηλαδή: «Όλα όσα επράττοντο στη Βαλκανική διεφύλαξαν εξ ανάγκης τον αρχαίο νόμο να ομιλούν λατινικά οι κάτοικοί της, αν και οι περισσότεροι ήσαν Έλληνες και μάλιστα οι δημόσιοι αξιωματούχοι».

Εντωμεταξύ, πολύ νερό είχε τρέξει κάτω από τις γέφυρες της Ιστορίας. Ήδη σχεδόν από τον καιρό του Πλουτάρχου, η Αυτοκρατορία άρχισε να συγκροτεί επί τόπου, στον ελληνικό χώρο, τις τρομερές λεγεώνες της, στρατεύοντας διά βίου τους επιχωρίους Έλληνες, ιδιαίτερα τους πολεμικούς ορεσιβίους. Ο Ρωμαίος ιστορικός Δίων Κάσσιος (163-235 μ.Χ.), που γεννήθηκε 43 χρόνια μετά τον θάνατο του Πλουτάρχου, αναφέρει στα Ρωμαϊκά του4 ότι ο αυτοκράτωρ Αντωνίνος ο Ευσεβής, που εβασίλευσε από το 138 έως το 161 μ.Χ., συγκρότησε επί τόπου τρεις λεγεώνες από γηγενείς Μακεδόνες, Ηπειρώτες και Αιτωλούς: την 5η, 6η, και 7η.

Την κάθε λεγεώνα αποτελούσαν 16.000 άνδρες βαρειά οπλισμένοι, που υπηρετούσαν επί 25 συνεχή χρόνια, ακολουθούμενοι στο στρατόπεδο, ακόμη και στις εκστρατείες, από τις οικογένειές τους. Αυτοί όλοι, ένας συνολικός πληθυσμός 150.000 περίπου ενόπλων και επί πλέον αμάχων συγγενών τους, λατινοφώνησαν, φυσικά.

Αμέσως μετά τη συγκρότηση των παραπάνω λεγεώνων με αυτόχθονες Έλληνες, ο αυτοκράτωρ Καρακάλλας, το 212 μ.Χ., απένειμε σε όλους τους υπηκόους του το δικαίωμα του Ρωμαίου πολίτη, ανυψώνοντάς τους στην έως τότε απρόσιτη τάξη της έννομης ισοτιμίας και ισοπολιτείας. Έτσι, από τότε, τα επόμενα 1.200 χρόνια, όλοι οι Έλληνες, ως ισότιμοι πολίτες της Ρωμαϊκής και, έπειτα, Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας επονομάστηκαν μόνοι τους Ρωμαίοι και ήσαν υπερήφανοι γι' αυτό. Πολύ περισσότερο οι Βλάχοι, που ήσαν πάντα επίλεκτοι στρατιώτες και αξιωματούχοι της Αυτοκρατορίας. Έτσι ακριβώς, εμείς οι Βλάχοι επονομάζουμε τον εαυτόν μας: Αρμάνι, δηλαδή Ρωμάνοι – προφέροντας βραχύτατα και κωφά τα δύο τελικά φωνήεντα, όπως οι Πορτογάλοι! Ρωμανία, εξ άλλου, ονομαζόταν συνεχώς κατά τους τελευταίους αιώνες της η πατρώα μας Αυτοκρατορία. Αρειμάνιος, στην ελληνική, σημαίνει αγέρωχος πολεμιστής.

Η επωνυμία Ρωμαίος ήταν πολιτικός τίτλος τιμής: δικαίωμα ισονομίας και ίσης συμμετοχής στην εξουσία. Ουδέποτε, επί δύο χιλιετίες, προσδιόριζε εθνική καταγωγή. Ουδέποτε οι ονομαζόμενοι από όλους τους τρίτους Βλάχοι αυτοονομάστηκαν Βλάχοι. Αναγκάστηκαν να τη χρησιμοποιούν κατά συνθήκη για να συνεννοούνται με όλους τους άλλους τρίτους, αλλά ποτέ μεταξύ τους.

Έτσι, γεννήθηκε η προφορική λαϊκή λατινική λαλιά, που αργότερα ονομάστηκε βλάχικη. Σ' αυτήν τη λαλιά τους, που ουδέποτε έγγραψαν και άρα δεν καλλιέργησαν ποτέ, οι Βλάχοι κράτησαν μέχρι σήμερα, έστω, φθαρμένους από στόμα σε στόμα, αυθεντικούς πρωτογενείς πυρήνες της επίσημης λατινικής. Γι' αυτό, σήμερα, κατανοούν πλήρως τις βασικές λέξεις-κλειδιά που διατηρούνται παρόμοιες σε όλες τις λατινογενείς ευρωπαϊκές γλώσσες. Παντού είναι παρόμοιες οι λέξεις-κώδικες όπως π.χ. κεφάλι, αφτιά, μαλλιά, μύτη, δόντι, μέτωπο, χέρι, νύχια, άνθρωπος, γυναίκα, αγόρι, κορίτσι, παλληκάρι, νερό, θάλασσα, σελήνη, ήλιος, άστρα, σπίτι, καπνός, φωτιά, νύχτα, μέρα, όλες οι μέρες της εβδομάδας και οι αριθμοί, αγαπημένη, κατσίκι, ελάφι, αρκούδα, λύκος, γουρούνι, όρνιθα, γάλα, αλάτι, τυρί κ.λπ. κ.λπ.

Στον καιρό του Ιουστινιανού, τα αυτόχθονα αυτοκρατορικά στρατεύματα λατινοφωνούσαν. Ο ιστορικός της εποχής Θεοφύλακτος Σιμοκάττης, περιγράφοντας την εκστρατεία κατά των Αβάρων στη Θράκη, το 579-582, σημειώνει αποκαλυπτικά ότι η λατινική λαλιά ήταν η «πατρώα φωνή» των πολεμιστών. Το ίδιο επαναλαμβάνει ο Θεοφάνης:5

Ο δε ακολουθών εταίρος εφώνει τη πατρώα φωνή «τόρνα, φράτερ, τόρνα» και ο μεν κύριος του ημιόνου την φωνήν ουκ ήσθετο, οι δε λαοί, ακούσαντες και τους πολεμίους επιστήναι αυτοίς υπονοήσαντες, εις φυγήν ετράπησαν «τόρνα, τόρνα» μεγίσταις φωναίς ανακράζοντες.

Δηλαδή: Κι ο σύντροφος που ακολουθούσε πίσω φώναζε στην πατρώα φωνή «γέρνει, αδερφέ, γέρνει» (το σαμάρι), αλλά ο ημιονηγός δεν άκουσε τη φωνή, την άκουσαν όμως τα πλήθη των στρατιωτών και, νομίζοντας πως έπεσαν σε ενέδρα των εχθρών, ετράπησαν σε φυγή κράζοντας με δυνατές φωνές «γύρνα, γύρνα».

Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι στην προφορική λατινική λαλιά η λέξη «τόρνα» σημαίνει «γέρνει»-«γυρίζει», το σαμάρι στο τρίτο ενικό πρόσωπο του ενεστώτος, και, ταυτόχρονα, «γύρνα πίσω» στο δεύτερο πρόσωπο της προστακτικής. Οι στρατιώτες νόμισαν, λοιπόν, ότι άκουγαν διαταγή να επιστρέψουν για να μη παγιδευθούν.

Ο σύγχρονος του Ιουστινιανού –και περίπου του Θεοφάνη– ιστορικός Προκόπιος, περιγράφοντας κατ' εντολήν του αυτοκράτορος τα αυτοκρατορικά φρούρια και κτίσματα στο έργο του Περί κτισμάτων, καταγράφει, το 553-555, βλάχικα τοπωνύμια

με ελληνική γραφή. Αλλά, στα ελληνικά, αυτά το τοπωνύμια δεν σημαίνουν τίποτε επειδή είναι βλάχικα: Σαπτεκάζας είναι Επτά Σπίτια, Λουποφοντάνα Λυκόβρυση, Μπουργκουάλτου Ψηλό Κάστρο, Γκεμελλομούντες Χαλινάρι του βουνού - αυχένας.

Παρά τη συνεχή μαζική παρουσία και δράση τους, οι λατινόφωνοι αυτοί πολεμιστές δεν αναφέρονται μέχρι τον 10ο αιώνα με το όνομα Βλάχοι. Μήπως δεν υπήρχαν έως τότε; Μήπως κατήλθαν από τον Δούναβη μετά τον 10ο αιώνα, οπότε αναφέρονται εφ' εξής με το όνομα Βλάχοι; Η απάντηση είναι απλή: Οι λατινόφωνοι αρειμάνιοι προϋπήρχαν ανέκαθεν και, όπως αναφέρθηκε, μνημονεύονται. Αλλά όχι με τέτοιο όνομα, γιατί, απλούστατα, το όνομα Βλάχος δεν υπήρχε. Αυτό ήλθε, όχι οι Βλάχοι!

Οι Γερμανοί επονόμαζαν αρχικά Volcae, δηλαδή Λαούς –της Λατινικής– όλους τους λατινόφωνους, ιδιαίτερα τους πλησιέστερους τους Κέλτες, και μετά τους είπαν Welsch. Απ' αυτό προήλθαν οι ονομασίες Βαλλόνοι και Ουαλλοί, που ήσαν Κέλτες. Οι Σλάβοι, διερχόμενοι από τα γερμανικά εδάφη, βρήκαν αυτό το γερμανικό όνομα και, παρεφθαρμένο σε Wlaschi, ονόμασαν Βλάχους όλους τους λατινόφωνους της Ευρώπης. Αυτό το όνομα έφεραν στα Βαλκάνια της Αυτοκρατορίας όταν άρχισαν να εγκαθίστανται σταδιακά ως φόρου υποτελείς Σκλαβηνοί του αυτοκράτορος, και έτσι ονόμασαν τους αυτόχθονες λατινόφωνους που βρήκαν. Οι Ρωμαίοι μας άρχισαν να ονομάζουν πολύ αργότερα κι αυτοί Βλάχους τους λατινόφωνους πολεμιστές τους και τις οικογένειές τους, από τα τέλη πλέον του 10ου αιώνα, όταν πια είχε επικρατήσει η ελληνική γλώσσα. Γι' αυτό «ξαφνικά» εμφανίσθηκαν από το πουθενά Βλάχοι – είχε εμφανισθεί το όνομα, δάνειο από τους Σλάβους.

Οι Βλάχοι συνέχισαν, φυσικά, να υπηρετούν την Αυτοκρατορία ως πολεμιστές της και οροφύλακές της. Αυτοί, επειδή ήσαν επίλεκτα στρατεύματα και ορεσίβιοι, εγκατεστημένοι με τα αναρίθμητα κοπάδια τους στα βουνά, φύλαγαν μέχρι τέλους τις κλεισούρες και τις βασιλικές οδούς. Γι' αυτό και αναφέρονται ως Βλάχοι Οδίται. Η πρώτη αναφορά γίνεται στον καιρό του Βουλγαροκτόνου, τέλη του 10ου αιώνα, και τη σημειώνει ο Κεδρηνός, που μνημονεύει τα εξής:6

Ἄρχειν αὐτῶν (Βουλγάρων) προχειρίζονται τέσσαρες ἀδελφοί, Δαβίδ, Μωυσής, Ααρών και Σαμουήλ... Δαβίδ δε αναιρεθείς μέσου Καστορίας και Πρέσπας εἰς τα λεγομένας Καλάς Δρυς παρά τινων Βλάχων Οδιτῶν.

Οι Βλάχοι Οδίται φύλαγαν το στενό πέρασμα στα Κορέστεια, που ελέγχει μέχρι και σήμερα τις συγκοινωνίες ανάμεσα στη Φλώρινα, τις Πρέσπες, την Κορυτσά και την Καστοριά. Εκεί σκότωσαν τον έναν από τους αδελφούς του τσάρου των Βουλγάρων, Σαμουήλ, που επαναστάτησε κατά της Αυτοκρατορίας, ενώ ήταν αξιωματούχος της και γιος του κόμητος Νικολάου. Τον πολέμησε σκληρά, επί μακρά έτη, και εντέλει τον συνέτριψε ο Βασίλειος Β' ο Μακεδών, ο επικαλούμενος Βουλγαροκτόνος.

Αργότερα τους Βλάχους μνημονεύει η Άννα η Κομνηνή (1083-1148), στο τεράστιο βιβλίο της Αλεξιάς, αφιερωμένο στον πατέρα της αυτοκράτορα Αλέξιο Κομνηνό, όπου διηγείται ότι τους Κομάνους οδήγησαν οι Βλάχοι γιατί γνώριζαν τις κλεισούρες και τις φύλαγαν, αλλά αποστάτησαν.

Έχουν γίνει τόσο ισχυροί εκείνη την εποχή, ώστε η Θεσσαλία ονομάζεται Μεγάλη Βλαχία, και η Αιτωλοακαρνανία Μικρή Βλαχία, η οποία, με σημαντικά διαλείμματα, διατηρήθηκε μέχρι και τον 15ο αιώνα, οπότε την πήραν οι Οθωμανοί και την μετέφρασαν στα τούρκικα Κιουτσούκ Ουλάχ. Έτσι, βγήκε στα ελληνικά το προσωνύμιο Κουτσόβλαχοι. Διατηρώντας ανέκαθεν, λόγω του πολεμικού χαρακτήρα τους, ευρεία αυτονομία στα πλαίσια της Αυτοκρατορίας, επαναστατούσαν συχνά όταν η αυτοκρατορική εξουσία γινόταν πολύ συγκεντρωτική ή τους επέβαλλε φόρους

βαρύτερους από τους συμφωνημένους. Εναντίον τους εξεστράτευσε ο Αρμένιος Ιωάννης Κεκαυμένος, ικανότατος στρατηγός, που έφερε το αξίωμα του Κατακαλών. Τον συνέτριψαν, όμως, στη Θεσσαλία, τον 11ο αιώνα, και αυτός έβγαλε όλο το άχτι του εναντίον τους στο Στρατηγικόν του, όπου τους χαρακτηρίζει άπιστον και πονηρόν γένος, αναφέροντας ότι ήσαν βάρβαροι που ήλθαν από τον Δούναβη. Δεν αναφέρει, όμως, πότε και ποιος το μαρτύρησε. Τις δικές του πληροφορίες επαναλαμβάνουν αρκετοί μεταγενέστεροι χρονικογράφοι. Ενωρίτερα, ωστόσο, ο Βουλγαροκτόνος, με χρυσόβουλλό του, τους είχε υπαγάγει στην Αρχιεπισκοπή Αχριδών, Νέας Ιουστινιάνης και πάσης Βουλγαρίας, που αυτός ίδρυσε όταν διέλυσε το εφήμερο βασίλειο του Σαμουήλ. Αλλά είναι έγκυρη πηγή ο ηττημένος και ταπεινωμένος στρατηγός; Ο μελετητής του, ο Ούγγρος ιστορικός Λ. Ταμάς, υπογράμμισε το 1936:7

Το να θελήσεις να ξεκαθαρίσεις μια πηγή ιστορικών πληροφοριών από τα γραφόμενα του Κεκαυμένου είναι σαν να επιχειρείς το αδύνατον.

Εκατό χρόνια αργότερα, το 1159, ο ραββίνος Βενιαμίν ο εκ Τουδέλας βρίσκει πιο δυναμωμένους αλλά εξίσου άπιστους, δηλαδή ανυπότακτους, τους Βλάχους, μέχρι έξω από τη Λαμία –τότε Ζητούνι–, που επισκέπτεται, και περιγράφει:8

Εδώ βρίσκονται τα σύνορα της Βλαχίας, που οι κάτοικοί της ονομάζονται Βλάχοι. Μήτε εις Θεόν μήτε εις Βασιλέα πιστεύουν. Είναι αλαφροί και γρήγοροι σαν ζαρκάδια και κατεβαίνουν από τα βουνά τους στους ελληνικούς κάμπους και τους ληστεύουν. Κανείς δεν ρισκοκινδυνεύει πόλεμο μαζί τους ούτε μπορεί να τους υποτάξει.

Η διαδρομή τους είναι συναρπαστική κάθε εποχή και η παρουσία τους στην Ιστορία του Γένους συνεχής. Ξεφεύγει από το κεφάλαιο ενός βιβλίου. Άλλωστε, ο συγγραφέας του παρόντος έχει αφιερώσει σ' αυτούς ογκώδη τόμο9. Η σχετική βιβλιογραφία είναι τεράστια, οι εκδοχές και οι θεωρίες αναρίθμητες.

Τη μοναδικότητα και αξεπέραστη ανδρεία τους διασώζει ευλαβικά και αυθεντικά η συλλογική μνήμη του Γένους στα δημώδη τραγούδια του Ακριτικού Κύκλου, όταν ακόμη η πατρώα Αυτοκρατορία ήταν ακμαία και ο λαός τούς ξεχώριζε:

Ωσε να στρώσει ο Κωνσταντής
κι Αλέξης να σελώσει
ευρέθη το Βλαχόπουλο
στον μαύρο καβαλάρης
Στο έμπα μπήκε σαν αϊτός
Στο ξέβγα σαν πετρίτης
Στο έμπα χίλιους έκοψε
Στο ξέβγα δυο χιλιάδες
Και στο καλό το γύρισμα
Κανέναν δεν αφήνει.

Υπερασπίσθηκαν την Αυτοκρατορία μέχρι τέλους. Πριν ακόμη στεφθεί τελευταίος αυτοκράτορας, ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος εξορμά από τον Μυστρά, καταλαμβάνει τη Θήβα, παίρνει τη Βοιωτία και αναμετρίεται με τους Οθωμανούς στη Θεσσαλία. Στο πλευρό του πολεμού οι Βλάχοι. Ο W. Miller γράφει:10

Τότε οι Βλάχοι της Πίνδου ρίχτηκαν από ψηλά κατά των Τούρκων στον μεγάλο θεσσαλικό κάμπο και δέχθηκαν από τον νικηφόρο Κωνσταντίνο έναν διοικητή με έδρα του το Φανάρι (στα Φάρσαλα).

Ήσαν οι τελευταίες αναλαμπές, όμως. Όταν ωστόσο οι Οθωμανοί επιδρομείς επεκράτησαν και η Πόλη έπεσε, οι Βλάχοι δεν υπετάγησαν. Προκειμένου να διαφυλάξει την ειρήνη και την παραγωγή στα εύφορα νέα τιμάριά του, ο νικητής σουλτάνος τούς παρεχώρησε ευθύς αμέσως το εξαιρετικό προνόμιο να φέρουν όπλα, να αυτοδιοικούνται και να υπάγονται απ' ευθείας στην εκάστοτε Βαληντέ Σουλτάνα, στην οποία πλήρωναν μειωμένους φόρους. Οι αητοφωλιές τους στα ψηλά βουνά, όπου αποσύρθηκαν, κηρύχθηκαν άβατες. Εκστρατεύοντας να αλώσει τη Βιέννη, ο Σουλεϊμάν ο Μεγαλοπρεπής (1520-1566), θέλει να έχει τα νότια του ασφαλή και τις γραμμές των επικοινωνιών του ελεύθερες. Έτσι, αναθέτει στους Βλάχους την αποστολή που ανέκαθεν εκτελούσαν στην Αυτοκρατορία: τη φύλαξη των βασιλικών οδών, των κλεισωρειών και των αμάχων αγροτών. Με επίκεντρο τα βλαχοχώρια, ιδρύει τα πρώτα δεκαπέντε αρματολίκια: Καστανιάς στο Βέρμιο, Σερβίων στα Χάσια, Γρεβενών, Ασπροποτάμου, Μαλακασίου και Γαρδικίου-Λιδωρικίου στην Πίνδο, Μηλιάς, Τεμπών και Ελασσόνας στον Όλυμπο, Ανασελίτσας, Αγράφων, Βάλτου και Ξηρομέρου, Πατρατζικίου σε Βελούχι-Θερμοπύλες, Μαυροβουνίου και Κάρλελι. Η προσωνομία αρματολός είναι λατινόφωνη βλάχικη: *armatul*, ο οπλισμένος. Από κει πέρασε στην ελληνική γλώσσα η λέξη άρματα, δηλαδή όπλα, που είναι αμιγώς λατινική.

Περιώνυμοι Βλάχοι αρματολοί αναδεικνύονται, στη Μηλιά οι Λαζαίοι, στον νότιο Όλυμπο ο Πάνος Τσάρας και ο θρυλικός γιος του Νικοτσάρας, στα Τέμπη, με έδρα τη Ραψάνη, οι Τζαχειλαίοι, στον Τύρναβο ο Τζίμας, στα Σέρβια οι Μπιζιωταίοι στα Γρεβενά, ο Γιάννης Πρίφτη –στα βλάχικα ο γιος του παπά– στον Ασπροπόταμο, ο Νικόλαος Στορνάρης και ο Χριστόδουλος Χατζηπέτρος, που υπερασπίστηκαν το Μεσολόγγι, στα Άγραφα, οι Μπουκουβαλαίοι με γενάρχη τον μυθικό Γερο-Δήμο του δημοτικού τραγουδιού, ο Γιαννάκης Ρόγκος, και αυτός ο αρχιστράτηγος του Ιερού Αγώνος Γεώργιος Καραϊσκάκης, στον Βάλτο οι Στράτοι και οι Σταθά, στο Καρπενήσι οι Βλαχόπουλοι κι ο Σιαδήμας, στη Βόνιτσα οι Γριβαίοι, οι Δράκοι και ο Τζιώγκας κ.ά. Όταν δεν ήσαν συγγενείς, ήσαν σταυραδέρφια. Το γενεαλογικό δέντρο τους κατέγραψε στα Ενθυμήματα Στρατιωτικά¹¹ ο βλαχόφωνος ιστορικός του Αγώνος, Νικόλαος Κασομούλης.

Βλάχος ήταν ο μέγας οραματιστής εθναπόστολος, Ρήγας ο Βελεστινλής.

Αυτοί σηκώθηκαν πρώτοι όταν σήμανε Εθνεγερσία. Αυτοί, από τη Μακεδονία, έτρεξαν στο πλευρό του Αλεξάνδρου Υψηλάντη, στις ηγεμονίες, όπου τη Μονή του Σέκου υπερασπίστηκαν άχρι θανάτου οι Βλάχοι στρατηγοί του Πρίγκηπος, εθνομάρτυρες Γεωργάκης Ολύμπιος από το Βλαχολείβαδο και Γιάννης Φαρμάκης από το Μπλάτσι.

Με αυτά τα δεδομένα, οι Βλάχοι εγκατέστησαν, έθεσαν υπό τον έλεγχό τους, ένα απέραντο δίκτυο οικονομίας που, μετά τον 16ο αιώνα, θα λειτουργήσει μέχρι την αυγή του 20ού αιώνα, από την Οδησό μέχρι τη Βιέννη. Στα κοπάδια τους παρήγαγαν την πρώτη ύλη (γάλα, μαλλί και δέρματα) που οι άοκνες γυναίκες τους την επεξεργάζονταν επί τόπου διασφαλίζοντας την προστιθεμένη αξία (τυροκομικά, υφαντά, σκουτιά, κάπες, ρούχα και μαλακά δέρματα). Στα κοπάδια τους παρήγαγαν, επίσης, χιλιάδες γερά άλογα και μουλάρια, που αρχικά αποτελούσαν τα μεταγωγικά του αυτοκρατορικού στρατεύματος, από τον 6ο κιόλας αιώνα, όπως αναφέρει ανωτέρω ο Θεοφάνης. Αυτοί σχημάτισαν τα επιβλητικά караβάνια, που επί μακρούς αιώνες διέσχιζαν όλα τα Βαλκάνια ενώνοντας εμπορικά την Ανατολή με τη Δύση. Αυτοί, τέλος, φύλαγαν τις βασιλικές οδούς και τα περάσματα.

Ακολουθούσαν κυρίως την αρχαία Εγνατία Οδό μέχρι το Δυρράχιο. Υπό τους Οθωμανούς, την παρήλλαξαν βορειότερα ώστε να καταλήγει στην αυτόνομη λατινόφωνη Δημοκρατία της Ραγούζας, το μοναδικό ελεύθερο λιμάνι της Ανατολής προς τη Βενετία. Στον κόμβο της παραλλαγής αυτής ανέπτυξαν, κοντά στην Κορυτσά, την ονομαστή Μοσχόπολη. Με βλαχόφωνο πληθυσμό 40.000 έως 60.000 ψυχών, ήταν ένα από τα μεγαλύτερα εμπορικά και παραγωγικά κέντρα των Βαλκανίων. Καλλιέργησε τα ελληνικά γράμματα, ίδρυσε τη Νέα Ακαδημία και εγκατέστησε το πρώτο ελληνικό τυπογραφείο μετά το Πατριαρχείο. Διατηρούσε, επίσης, ιδιόκτητο εμπορικό στόλο στην Αδριατική. Την κατέστρεψαν Τουρκαλβανοί ληστές την ίδια χρονική στιγμή που ο Ναπολέων κατέλυε τη Γαληνοτάτη Δημοκρατία της Βενετίας.

Εντωμεταξύ, προσαρμοζόμενοι στις νέες διεθνείς ισορροπίες δυνάμεων, είχαν οδηγήσει έναν βορειότερο κλάδο της Εγνατίας στον περίφημο Ζέμονα, στο Ζεϊμούν της Σερβίας και Σεμλίνο της ελληνικής παράδοσης, μέσω του οποίου έκαναν εμπόριο οι Αυτοκρατορίες των Οθωμανών και των Αψβούργων. Εκεί, τέλη του 18ου αιώνα, ίδρυσαν κοινότητα που έφερε τον χαρακτηριστικό τίτλο Κοινότης των Ρωμαίων Μακεδονοβλάχων. Χρηματοδότης είναι ο βαρώνος Γεώργιος φον Σπίρτας, από την Κλεισούρα. Ήλεγχαν όλη τη μεθοριακή περιοχή, γνωστή ως Πόλεις του Σρεμ, όπου καταγράφονται οικογένειες από τις βλαχόφωνες εστίες της Μακεδονίας:12

Από την απογραφή των πόλεων του Σρεμ είναι γνωστό ότι, γύρω στο 1770, ζούσαν εκεί 29 οικογένειες από τη Μοσχόπολη, 20 από την Κατράνιτσα, 11 από το Μπλάτσι, 5 από τη Βέροια, 1 από την Καστοριά και 1 από τη Νάουσα.

Αφού είχαν ανθήσει στη Βενετία, κυριάρχησαν στη Βούδα, την Πέστη και τη Βιέννη, όπου έκτισαν μνημειώδεις ελληνικούς ναούς και θεόρατα караβάν σαράι για τα караβάνια τους, ανέπτυξαν ισχυρότατες επιχειρήσεις, έγιναν μεγάλοι τραπεζίτες, βαρώνοι και μυστικιστές του Αυτοκράτορος. Εκεί οι Σιατιστιείς αδελφοί Μαρκίδες Πούλιου εξέδωσαν την πρώτη ελληνική εφημερίδα και τύπωσαν μυστικά όλα τα έργα του δικού τους Ρήγα.

Στην Πέστη, οι Έλληνες δεν ανέχονται πια να εκκλησιάζονται στη σερβική εκκλησία και ζητούν άδεια να κτίσουν δική τους. Ιδού τι συμβαίνει:13

Υπογράφουν 300 ελληνικές οικογένειες εξ ων τα 2/3 Μακεδονόβλαχοι. Οι 177 οικογένειες κατάγονται από τη Μοσχόπολη. Ο έρανος για τον ναό απέδωσε 32.454 χρυσά φλωριά. Τα 26.000 έδωσαν Μοσχοπολίτες, 40.000 χρυσά φράγκα ο Αλέξανδρος Λέπωρος, 2.000 χρυσά φλωριά ο Ναούμ Μέσκα και ο Γεώργιος Χριστοδούλου.

Ο μεγαλοπρεπής ελληνικός ναός της Πέστης εγκαινιάζεται το 1770 και αφιερώνεται στην Κοίμηση της Θεοτόκου.

Την ίδια εποχή, οι Ρωμαίοι Μακεδονόβλαχοι, στη σερβική πόλη Στάμπατς, συντηρούν τέσσερα ελληνικά σχολεία: αρρεναγωγείο, παρθεναγωγείο, γυμνάσιο και επαγγελματική σχολή. Ευημερούν στο Βελιγράδι και το βοηθούν.

Κέντρο όλων των ενεργειών, της πολιτικής ισχύος και του πλούτου τους παραμένει η Βιέννη, όπου μαικήνας της κλασικής μουσικής της και δημιουργός της νέας αυτοκρατορικής πόλης αναδεικνύεται ο βαρώνος Νικόλαος Δούμπατς, γιος του τραπεζίτη βαρώνου Στέργιου Δούμπα από το Μπλάτσι. Ο τραπεζίτης βαρώνος Σίμων Σίνας, από τη Μοσχόπολη, ελέγχει την ποταμοπολοία του Δουνάβεως, τους σιδηροδρόμους της Ουγγαρίας και απέραντα κτήματα εκτεινόμενα σε τρία κράτη,

ενώ πρώτη φορά ενώνει με μεγαλειώδη γέφυρα τη Βούδα με την Πέστη. Θα είναι οι Μεγάλοι Εθνικοί Ευεργέτες.

Ο εκπαιδευτικός Θ. Νάτσινας την επισκέπτεται το 1933, οπότε βρίσκει άθικτο ακόμη, μα αδειανό, το караβάν σαράι των Βλάχων μεγαλεμπόρων και το περιγράφει:14

Αι τέσσαρες πλευραί της μεγάλης αυλής κλείονται από τας 23 αποθήκας, εις τας οποίας αποθήκευον εμπορεύματα οι μεγάλοι Μακεδονικοί οίκοι Δούμπα, Σκούρτη, Δούκα, Τόρνα, Σπίρτα, Ντίρα, Γόρα, Κάπρα, Μανούση, Χρηστομάνου, Ανδράση, Τοσίτσα, Τσότα, Οικονόμου, Χερτούρα, Δήμητσα, και πολλοί άλλοι.

Στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου ακμάζει ο ελληνισμός, και μεταξύ των επιφανεστέρων Ελλήνων προέχουν οι βλαχόφωνοι από το 1805, οπότε αυτόνομος χεδίβης (αντιβασιλεύς) της Αιγύπτου αναγνωρίζεται από την Πύλη ο Μωχάμετ Άλη που εμπιστεύεται ιδιαίτερα τους Βλάχους. Έτσι, ανεβάζει Πατριάρχη Αλεξανδρείας τον Ιερόθεο από τον Κλεινοβό του Ασπροποτάμου. Αναθέτει τη διαχείριση των απεράντων κτημάτων του και τη ναυσιπλοΐα του Νείλου στον Μετσοβίτη Μιχαήλ Τοσίτσα, που, μαζί με τον ανεπιό του Νικόλαο Στουρνάρα, δημιουργούν πελώριο εμπορικό οίκο στη Μεσόγειο με έδρα το Λιβόρνο. Οι Μετσοβίτες αδελφοί Αυγέρης και Γεώργιος Αβέρωφ ελέγχουν το ολιγοπωλιακό εισαγωγικό εμπόριο σίτου από τη Ρωσία και ο Μίχας εφένδης Τσίρλης από το Νυμφαίον ασκεί την προνομιακή συγκομιδή και εμπορεία βάμβακος. Όλοι τους αναδεικνύονται Μεγάλοι Εθνικοί Ευεργέτες. Κοντά τους προσέρχονται και ακμάζουν οι ανόστρι –οι δικοί μας– συγγενείς, συγχωριανοί κι άλλοι ομόγλωσσοι λατινόφωνοι.

Παράλληλα, στον ελληνικό χώρο ακμάζουν τα διεθνώς δικτυωμένα βλαχοχώρια. Ολόκληρες πόλεις είναι η αυτόνομη Χώρα Μετσόβου, η Σαμαρίνα, η Σίπισχα, το Λινοτόπι, το Κρούσοβο, η Σιάτιστα, η Κλεισούρα, το Μπλάτσι, το Συρράκο, το Περτούλι, η Γράμμουστα, το Βλαχολείβαδο, η Νικολίτσα κ.ά., σε καθεμιά από τις οποίες ο πληθυσμός υπερβαίνει τις 6.000. Βλαχόφωνος στη συντριπτική πλειοψηφία του είναι ο ελληνικός πληθυσμός στο Μοναστήρι, εμβληματικός στις Σέρρες και τη Θεσσαλονίκη.

Οι Καλαρρύτες, με τεράστια κοπάδια, παράγουν και εξάγουν στην Ευρώπη υφαντά και κάπες διατηρώντας στη Μεσόγειο εμπορικό στόλο, με εμπορεία στη Σαρδηνία και τη Μασσαλία. Την παραγωγή κι εξαγωγή ερυθρών νημάτων και στρατιωτικών στολών, όπως και τον πρώτο παραγωγικό συνεταιρισμό, οργανώνει στα Αμπελάκια ο βλαχόφωνος Γεώργιος Λαΐος-Μαύρος, στα ελληνικά, και στα γερμανικά Σβάρτς. Περιώνυμοι αργυροχρυσοχόοι ακμάζουν στο Λινοτόπι, στους Καλαρρύτες (πατρίδα των Μπούλγκαρι) και στη Νέβεσκα (Νυμφαίον), αγιογράφοι στη Σαμαρίνα, στη Γράμμουστα, στο Λινοτόπι, στον Ασπροπόταμο, στη Μπελκαμένη και στα Άνω Σουδενά, ξυλογλύπτες στο Μέτσοβο κ.λπ.

Συνάζουν πλούτο και πολιτισμό, κτίζουν και καλλωπίζουν μεγάλα αρχοντικά. Στα Στρατιωτικά Ενθυμήματα, ο αγωνιστής του 1821, Νικόλαος Κασομούλης, αναφέρει ότι στο Περτούλι και στο Βετερνίκο του Ασπροποτάμου συνάντησε «θεόρατα πυργόσπιτα κατάφορτα πλούτου». Ο Πουκεβίλ, Γάλλος πρόξενος στην Αυλή του Αλή Πασά, επισκέπτεται το 1806 τα βλαχοχώρια της Πίνδου και τη Σιάτιστα. Αφηγείται:15

Όσοι Βλάχοι συναλλάσσονται με το εξωτερικό και ταξιδεύουν, ομιλούν ο καθένας τους περισσότερες από μία ευρωπαϊκές γλώσσες και έχουν στα σπίτια τους αξιόλογες βιβλιοθήκες με γαλλικές και ιταλικές εκδόσεις και άριστες εκδόσεις κλασικών

συγγραφέων. Αυτοί κι οι συχωριανοί τους ζουν τέτοια ζωή ώστε εκπλήσσεται ο επισκέπτης.

Τη Σιάτιστα την έκτισαν κατά τον 12ο αιώνα τσομπαναραίοι Βλάχοι. Τά 'χασα περνώντας από το παζάρι, που το στόλιζαν ωραία μαγαζιά, και βρήκα καλοχτισμένα σπίτια και χάρηκα το θαύμα μιας πολιτείας μ' έναν αέρα αρχοντιάς και πάστρας που δεν βρίσκει κανείς πουθενά αλλού στην Τουρκία.

Το 1893 ή 1894, τα βλαχοχώρια επισκέπτεται και περιγράφει λεπτομερώς ο Γερμανός καθηγητής του Πανεπιστημίου της Λειψίας, Gustav Weigand, με πρόδηλο σκοπό να αποδείξει ότι οι Βλάχοι «είναι» Ρουμάνοι. Όμως, ομολογεί:16

Όποιος έχει δει τα φτωχικά βουλγαρικά χωριά με τα μικρά βρώμικα καλύβια από πλιθιά ή τα επίσης φτωχικά ελληνικά χωριουδάκια στην Ήπειρο, τόσο πιο γοητευμένος μένει όταν βλέπει τα αρωμονικά χωριά. Όχι μόνον επειδή, χωρίς εξαίρεση, βρίσκονται σε πανέμορφη θέση, αλλά πιο πολύ επειδή έχουν επιβλητικά σπίτια, επιπλωμένα ωραία.

Η Νέβεσκα έχει 500 σπίτια, όλα από πελεκητή πέτρα, σκεπασμένα με χονδρές πλάκες από σχιστόλιθο και σχεδόν όλα διώροφα. Αυτή η εντύπωση γίνεται ακόμη εντονότερη όταν μπαίνει κανείς μέσα στα σπίτια. Βρίσκει κανείς τον καλόν οντά επιπλωμένον κατά τον ευρωπαϊκό τρόπο σε έναν αρκετά μεγάλον αριθμό πλουσίων οικογενειών, που εδώ δεν είναι καθόλου λίγες. Σχεδόν όλα έχουν χαλιά διαλεγμένα με μιαν ιδιαίτερη αίσθηση για την ομορφιά τους, ενώ στους τοίχους βρίσκονται πολυθρόνες. Οι τοίχοι είναι βαμμένοι χρωματιστοί, τα ταβάνια ασπρισμένα και οι σανίδες γυαλίζουν από το σφουγγάρισμα. Κυριαρχεί μια καθαριότητα που δεν βρίσκει κανείς πουθενά καλύτερη.

Όταν ο Ληκ έγραφε πως οι μεγαλύτερες, ομορφότερες και καθαρότερες ελληνικές πόλεις είναι οι βλάχικες, προφανώς εννοούσε χωριά σαν το Συρράκο, τους Καλαρρύτες, το Μέτσοβο ή το Βλαχολείβαδο... Αν ήξερε το Κρούσοβο, τη Νέβεσκα και τα άλλα χωριά στον Βορρά, δεν θα μιλούσε μόνο με έκπληξη αλλά με θαυμασμό.

Το 1911 παρατηρούν οι Άγγλοι Allan Wace - M.Thomson:17

Στα καλύτερα σπίτια, τόσο στην Κλεισούρα όσο και στη Νέβεσκα, μπορεί να ιδεί κανείς μια περίεργη τοπική μέθοδο διακόσμησης. Το επάνω μέρος των τοίχων διακοσμείται από ένα διάζωμα με θεούς και θεές της αρχαίας Ελλάδος.

Ο Κρητικός Μακεδονομάχος Γιάννης Καραβίτης τούς έζησε μέσα στη φωτιά του Αγώνα επί τέσσερα χρόνια και γράφει στα Απομνημονεύματά του:18

Οι βλαχόφωνοι είναι η πιο πολιτισμένη και η πιο έξυπνη ράτσα. Έχουν κτισμένα τα χωριά τους εις υψηλά και στρατηγικά σημεία όπως το Πισοδέρι, η Νέβεσκα και η Κλεισούρα.

Οι Βλάχοι δεν περιορίζονται μόνο στη Μακεδονία, την Ήπειρο, τη Θεσσαλία και την Αιτωλοακαρνανία, ούτε στη Διασπορά, αλλά εκτείνονται και στον Μοριά, ενώ πολλοί έχουν καταφύγει στα Ιόνια Νησιά, όπως η οικογένεια του ποιητή Αριστοτέλη Βαλαωρίτη από τη Βαλαώρα της Ηπείρου, εξαδέλφου του ποιητή Γ. Ζαλοκώστα από το Συρράκο. Το 1832, οπότε η παρουσία τους στον Μοριά ήταν ακόμη ζωντανή και δεν μπορούσε να αμφισβητηθεί, ο Κων. Κούμας καταθέτει:19

Διεσκορπισμένοι εις διάφορα χωριά, ως επί το πλείστον ορεινά, από της Μακεδονίας έως της Πελοποννήσου, είναι οι λεγόμενοι Βλάχοι, Μακεδόνες και Θεσσαλοί όντες και Έλληνες το γένος.

Τους συναντά στο παζάρι του Άργους, στον Μοριά, να μιλούν βλάχικα ο Γάλλος πρόξενος της Θεσσαλονίκης Cousinery και μαρτυρεί:20

Βλάχοι δεν υπάρχουν μόνον στη Μακεδονία αλλά ακόμη και στην περιοχή του Άργους, όπου ασκούν κυρίως τα επαγγέλματα του κτηνοτρόφου και του εμπόρου. Μπορώ να μιλήσω γι' αυτούς γιατί τους γνώρισα καλά και τους άκουσα στο παζάρι να μιλούν... Με διεβεβαίωσαν ότι κατοικούν στα γειτονικά βουνά, ήταν κτηνοτρόφοι και μιλούσαν την ίδια γλώσσα με τους Βλάχους της Μακεδονίας και ταυτόχρονα τα ελληνικά.

Αναφέρεται, επίσης, ότι το 1854 ξέσπασε στη Μεσσηνία Βλαχοεπανάσταση. Δεκάδες τοπωνύμια του Μοριά εξ άλλου αναφέρονται στους Βλάχους: Βλάχοι, Βλαχοράφτη και Βλαχοφτέρη στη Γορτυνία, Βλαχόπουλο στην Πυλία, Βλαχοχώρι στη Λακωνία, Βλαχέικα στην Τροιζηνία, Βλαχοκερασιά στη Μαντινεία, Βλαχέικα στη Πάτρα και Βλαχιώτης στην Επίδαυρο21.

Κυριαρχούν, επίσης, στη Βόνιτσα και στην περιοχή της, όπου τους συναντά κατά την Εθνεγερσία Άγγλος περιηγητής που καταθέτει:22

Αν και η Βόνιτσα ήταν το αρχηγείο, δεν υπήρχε εκεί κανένα άλλο στρατιωτικό σώμα εκτός από αυτό του καπετάνιου Τζιώγκα, αρχηγού των Βλάχων, έναν πληθυσμό που συνέβαλε στην Επανάσταση με έως και δέκα χιλιάδες άντρες σε διάφορες περιόδους. Ο Τζιώγκας είχε μαζέψει διαμιάς μέχρι και δύο χιλιάδες.

Η συμβολή των Βλάχων στην Εθνεγερσία είναι καθοριστική και ήδη έχουν μνημονευθεί οι σημαντικότεροι πολέμαρχοι. Καθοριστική σε πολιτικό επίπεδο υπήρξε και η συμμετοχή του ιατρού Ιωάννη Κωλέττη, από το Συρράκο. Ηγήθηκε του Εμφυλίου Πολέμου εισβάλλοντας στον Μοριά, διετέλεσε ο πρώτος συνταγματικός Πρωθυπουργός της αναγεννημένης Ελλάδος και προ πάντων είναι αυτός που διακήρυξε τη Μεγάλη Ιδέα.

Ανάλογη υπήρξε ενωρίτερα η συμβολή τους στην παιδεία και στην εθνική αφύπνιση του Γένους. Επιτροχάδην αναφέρονται ενδεικτικά οι Βλάχοι Μεγάλοι Διδάσκαλοι:

Ιωάννης Κωτούνιος (Βέροια 1572 - Πάδοβα 1657). Φέρει, μεταφρασμένο στα βλάχικα, το παλαιολόγιο επώνυμο Κυδωνεύς. Ίδρυσε στην Πάδοβα το Κωτουνιανόν Κολλέγιον, όπου δίδαξε ελληνική φιλοσοφία, ιδιαίτερα τον Αριστοτέλη.

Νεόφυτος Δούκας (1760-1845) από τα Άνω Σουδενά. Διηύθυνε την Αθωνιάδα Σχολή του Αγίου Όρους, δίδαξε στην Πατριαρχική Ακαδημία, διηύθυνε την βιβλιοθήκη της Ιερουσαλήμ. Κατέλιπε σπουδαία έργα.

Αθανάσιος Καβαλλιώτης και Δανιήλ Μοσχοπολίτης. Δίδαξαν στη Νέα Ακαδημία της Μοσχοπόλεως τον 18ο αιώνα. Κατέλιπαν σπουδαία έργα και Λεξικό.

Γρηγόριος Ζαλύκης ή Ζαλύκογλου από τη Θεσσαλονίκη. Ίδρυσε προεπαναστατικά στο Παρίσι το Ελληνόγλωσσον Ξενοδοχείον.

Στο Αγιολόγιον του Σωφρονίου Ευστρατιάδου μνημονεύονται έξι Βλάχοι Άγιοι και Νεομάρτυρες.

Η ώρα των βλαχοφώνων Μεγάλων Εθνικών Ευεργετών εσήμανε στην ελληνική παιδεία αμέσως μόλις ιδρύθηκε το πρώτο ελεύθερο Κράτος των Ελλήνων. Δωρίζουν:

- Οι Γεώργιος Αβέρωφ, Μιχαήλ Τσιτσάς και Νικόλαος Στουρνάρας το Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο. Ενισχύουν το Εθνικό Πανεπιστήμιο και το Αρχαιολογικό Μουσείο.

- Ο βαρόνος Σίμων Σίνας την Ακαδημία Αθηνών.
- Οι εξάδελφοι Ευαγγέλης και Κωνσταντίνος Ζάππας τα Ζάππεια Παρθεναγωγεία.
- Ο Απόστολος Αρσάκης τα Αρσάκεια Σχολεία.
- Ο Μιχαήλ Τοσίτσας τα Τοσίτσεια Σχολεία.
- Οι αδελφοί Λάμπρου τον πυρήνα συλλογής του Εθνικού Νομισματικού Μουσείου, ενώ παράλληλα ιδρύουν την εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία και τον Φιλολογικό Σύλλογο Παρνασσός.
- Ο βαρόνος Κωνσταντίνος Μπέλλιος τη βιβλιοθήκη του στην Εθνική Βιβλιοθήκη.
- Ο Γεώργιος Αβέρωφ τη Σχολή των Ευελπίδων και τη Σχολή Ναυτικών Δοκίμων.

Ταυτόχρονα χρυσώνουν την Αθήνα ως εξής:

- Καλλιμάρμαρο Παναθηναϊκό Στάδιο, ο Γεώργιος Αβέρωφ.
- Ζάππειο, ο Ευαγγέλης Ζάππας.
- Μητροπολιτικό Ναό και Εθνικό Αστεροσκοπείο, ο Σίμων Σίνας, που δωρίζει και στην Σύρο τον Μητροπολιτικό Ναό της.
- Δημοτικόν Νοσοκομείον «Η Ελπίς», ο Κων. Μπέλλιος, που ταυτόχρονα ιδρύει στην Αταλάντη τον οικισμό Νέα Πέλλα, όπου στεγάζονται όσοι Μακεδόνες αγωνίσθηκαν το 1821 στη Νότιο Ελλάδα.
- Εφηβείον και μετέπειτα Φυλακές Αβέρωφ, ο Γεώργιος Αβέρωφ, που, έπειτα, δωρίζει στη Πατρίδα και το ένδοξο καταδρομικό «Γ. Αβέρωφ», ενώ ιδρύει Γεωργικές Σχολές στη Λάρισα και στην Εύβοια.
- Οφθαλμιατρείο, όλοι μαζί με συνεισφορές.
- Το Μπάγκειον Ίδρυμα, με κτήμα το ξενοδοχείο του «Μέγας Αλέξανδρος», ο Ιωάννης Μπάγκας για να χρηματοδοτεί σχολεία και να μοιράζει βιβλία στις υπόδουλες ακόμη ελληνικές χώρες.
- Ανάλογες ευεργεσίες αφιερώνουν οι ίδιοι και άλλοι επιφανείς Βλάχοι σ' όλον τον ελληνικό χώρο, στην Κωνσταντινούπολη, την Αίγυπτο και τη Διασπορά.

Ταυτόχρονα, Βλάχοι πρωταγωνιστούν διαδοχικά στις επαναστάσεις των Θεταλο-Μακεδόνων, το 1854, και των Μακεδόνων, το 1878, στον Μακεδονικό Αγώνα και την Εθνική Αντίσταση. Στην Κατοχή, οι Γερμανοί και οι Ιταλοί πυρπολούν όλα τα βλαχοχώρια σ' όλα τα βουνά από το Βίτσι στον Βορρά έως τον Αμβρακικό Κόλπο στον Νότο, αφανίζοντας μια σπάνια κληρονομιά. Ελάχιστα βλαχοχώρια σώζονται, αλλά κι αυτά δεκατίζονται. Η Κλεισούρα πυρπολείται και 280 άμαχα γυναικόπαιδα εξοντώνονται. Βλάχοι είναι ο αρχηγός του ΕΛΑΣ, στρατηγός Στέφανος Σαράφης, και ο Πρόεδρος της Προσωρινής Κυβέρνησης του Βουνού ΠΕΑΕΑ καθηγητής Αλέξανδρος Σβώλος.

Όλα τα αμαυρώνουν, ωστόσο, μια χούφτα τυχοδιώκτες: Συντάσσονται με τους ηττημένους αλλά κατακτητές Ιταλούς, που ανακηρύσσουν «χαμένους αδελφούς» – *perdutti fratelli*– τους Βλάχους, ιδρύουν στα χαρτιά το Πριγκηπάτο της Πίνδου και συγκροτούν τη Λεγεώνα των Βλάχων. Αυτόπτης μάρτυρας και πρωταγωνιστής της Εθνικής Αντίστασης, ο ευπατρίδης κι εθνικός ευεργέτης Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσίτσας καταθέτει την μαρτυρία του:23

Τυχοδιωκτικά στοιχεία της Λάρισας, που δεν είχαν καμιά σχέση με τους Βλάχους, ακόμη κι ένας Πελοποννήσιος, γράφονταν στη Λεγεώνα.

Αυτούς αντιμετωπίζουν –και μετά διαλύουν– ευθύς αμέσως οι ίδιοι οι Βλάχοι.

Ο Αβέρωφ και έντεκα κορυφαίοι Βλάχοι προεστοί και επιστήμονες της Λάρισας υπογράφουν αμέσως υπόμνημα διαμαρτυρίας. Οι Ιταλοί τούς συλλαμβάνουν και οι περισσότεροί τους εγκλείονται σε στρατόπεδο αιχμαλώτων στην Ιταλία, έξω από τη Ρώμη. Μαζί τους, για τον ίδιο λόγο, από την Καστοριά, ο ιατρός Μιχαήλ Ι. Τσίρλης, αδελφός της γιαγιάς μου Λίνας, και ο γυμνασιάρχης Κων. Πηγεών. Ο Μιχαήλ εξοντώνεται στο γερμανικό στρατόπεδο του Νταχάου, οι άλλοι επιστρέφουν σκιές. Είχε λάβει μέρος στον Μακεδονικό Αγώνα και είχε περιθάψει τον Παύλο Μελά.

Η Ναταλία Π. Μελά περιγράφει τη σκηνή²⁴:

Το πρωί ήλθαν στο δάσος άλλοι δύο από τη Νέβεσκα να δουν τον Παύλο. Ο γιατρός ο Τσίρλης και ο αδελφός του τού έφεραν ρούχα ν' αλλάξει, στεγνά προσόψια να σφουγγίση το πρόσωπό του, του έφεραν του πολιτισμού τη γλύκα, την αδελφοσύνη.

Ο συνταγματάρχης Αθανάσιος Χρυσόχου, επιτελάρχης του Βλάχου στρατηγού Τσολάκογλου, κατά το Έπος 1940-1941, είχε τοποθετηθεί κατά την Κατοχή στη Θεσσαλονίκη υπό κάποιον άσχετο υπηρεσιακό μανδύα, με αποκλειστική αποστολή να παρακολουθεί άγρυπνα και, ει δυνατόν, να αντιμετωπίζει την προπαγάνδα των Ιταλών στους βλαχόφωνους Μακεδόνες. Καταθέτει στην Ιστορία την αυθεντική μαρτυρία του.²⁵

Προς μεγίστην τιμήν του ιδιαίτερου, αλλά και του ελληνικού του ονόματος, το βλαχόφωνον στοιχείον εν τη μεγίστη αναλογία του εστάθη ανώτερον των περιποιήσεων και προσφορών και αψηφούν πάντα κίνδυνον και πάσαν απειλήν δι' άλλην μίαν φοράν διεκήρυξεν απεριφράστως τους αρρήκτους δεσμούς της υπερηφάνου ταύτης διακλαδώσεως της ελληνικής φυλής προς την Μητέρα Πατρίδα.

Η αντίδρασις, προκληθείσα εκ των σπλάγχων αυτού τούτου του βλαχικού στοιχείου, ανέτρεψεν άρδην όλους τους χαρτίνους τύργους των Ιταλών και Ρουμάνων.

Ωστόσο, στα επόμενα πενήντα χρόνια, ανταγωνιστές, γραφειοκράτες, «εθνικόφρονες» και άλλοι φθονεροί μισαλλόδοξοι Γραικύλοι, ή απλώς βλάκες, δεν έχασαν ευκαιρία να συκοφαντούν και να υπονομεύουν την περήφανη τούτη ράτσα με το «στίγμα» της ιταλικής και της ρουμανικής προπαγάνδας. Τώρα, όμως, λάμπει ξανά η Βλαχοουριά και όλοι αναζητούν ρίζες στη λατινόφωνη Ρωμοσύνη μας για να καμαρώσουν –δίκαια.

Ο Νίκος Μέρτζος είναι πρόεδρος της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών

1. N. Jorga, Geschichte des rumanischen Volkes, 1905, τόμος 1, σελ. 52.
2. Πλουτάρχου, Βίοι Παράλληλοι, VIII, 8.
3. Ιωάννης Λυδός, Περί των αρχών της Ρωμαίων Πολιτείας, έκδοση Βόννης, 1837, σελ. 397.
4. Δίωνος Κασσίου, LXXVIII,7,1, σελ. 380.
5. Θεοφάνης, έκδοση Βόννης, I, σελ. 397.
6. Κεδρηνού, Σύνοψις ιστοριών αρχομένη από της αναιρέσεως Νικηφόρου Βασιλέως, έκδοση Johannes Thurn, Βερολίνο, 1973, Β. 435, 11, 78, σελ. 329.
7. Αχιλλεύς Λαζάρου, Βαλκάνια και Βλάχοι, Αθήνα 1996, σελ. 118.
8. Κυριάκος Σιμόπουλος, Ξένοι Ταξιδιώτες στην Ελλάδα, Αθήνα 1972, σελ. 223 επ.

9. Ν.Ι. Μέρτζος, Αρμάνοι, οι Βλάχοι, Θεσσαλονίκη, 2000 και 2001, εκδόσεις Ρέκος.
10. W. Miller, Η Φραγκοκρατία στην Ελλάδα, Αθήνα 1960, σελ. 475.
11. Τόμος Α΄, σελ. 3 επ.
12. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, τόμος ΙΑ΄, σελ. 236.
13. Ιωακείμ Μαρτινιανού, Η Μοσχόπολις, σελ. 139.
14. Θ. Νάτσινας, Οι Μακεδόνες πραγματευτάδες εις τας χώρας της Αυστρίας και Ουγγαρίας, 1934.
15. Fr. Pouqueville, Voyages en Grèce, Paris 1820, σελ. 178, 78.
16. G. Weigand, Die Aromounien, σελ. 297, 69-70, 83, 296.
17. Allan Wace - M.Thomson, Οι Νομάδες των Βαλκανίων, σελ. 212 επ.
18. Ι. Καραβίτη, Ο Μακεδονικός Αγών, Αθήνα 1994, εκδόσεις Πετσίβα, τόμος Α΄, σελ. 170.
19. Κωνσταντίνου Κούμα, Ιστορίαι ανθρωπίνων πράξεων, Βιέννη, 1832, σελ. 521.
20. E.M. Cousinery, Voyages en Macedoine, Paris, 1839, I, σελ. 18.
21. Γιώργης Έξαρχος, Αυτοί είναι οι Βλάχοι, Αθήνα, 1994, σελ. 72.
22. U. Urquhart, Spirit of the East, London, 1830, σελ. 116.
23. Ευαγγέλου Αβέρωφ-Τοσίτσα, Η πολιτική πλευρά του Κουτσοβλαχικού Ζητήματος, Τρίκαλα, ΦΙΛΟΣ, 2η έκδοση, σελ. 74.
24. Ναταλίας Π. Μελά, Παύλος Μελάς, Αθήνα 1963, β΄ έκδοση, σελ. 398.
25. Αθανασίου Ι. Χρυσόχου, Η Κατοχή εν Μακεδονία, Η δράσις της Ιταλορουμανικής προπαγάνδας, Θεσσαλονίκη, 1951, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών.